

nje, dogmatizem, neznanje, zazrtost v preteklost itd. bodo za dolgo, če ne za vedno, kompromitirali to »večno« idejo, željo in potrebo človeštva po vzpostavitvi ekonomsko učinkovite, socialno pravične, v političnem smislu demokratične in z (živo in neživo) naravo skladne družbe, ki jo je najnaprednejša misel prejšnjega stoletja poimenovala za socialistično.

Ni nemogoče, zgodovina je lahko tudi v tem primeru učiteljica.

Ljubljana, 6. 4. 1988

Prevlada ideologije in politike nad ekonomijo se nadaljuje

Mag. Egon
Žižmond

V svetu danes prevladujeta le dva dominantna produkcijska načina: kapitalistični (centralni) in etatistični. Komparativne analize njunih ekonomskih rezultatov nedvomno dokazujejo, da so etatistična gospodarstva v primerjavi s kapitalističnimi ekonomsko inferiorna (Gregory, Stuart, 1985):

(1) Od začetka šestdesetih let etatistične dežele zaostajajo v ekonomski rasti (rast družbenega produkta) in niso uspele zmanjšati razlik v ravneh družbenega produkta na prebivalca v primerjavi s kapitalističnimi deželami.

(2) Čeprav je bila dinamika rasti glavnih inputov (dela in kapitala) po letu 1960 v obeh skupinah dežel približno enaka, so etatistična gospodarstva po tem letu imela manjšo stopnjo rasti družbenega produkta, zaradi tega so imela manjšo stopnjo rasti delovne produktivnosti, večji padec rasti kapitalne produktivnosti in počasnejšo rast totalne factorske produktivnosti.

(3) Rast družbenega produkta je v etatističnih deželah zahtevala večje žrtvovanje tekoče potrošnje (hitrejša rast investicij) kot v kapitalističnih deželah.

(4) Družbeni produkt na delavca je v kapitalističnih deželah v povprečju več kot dvakrat večji kot v etatističnih.

(5) Tudi etatistična gospodarstva niso imuna pred inflacijo, le da je ta bolj prikrita.

(6) Etatistična gospodarstva so inferiorna tudi v zunanji trgovini, saj so npr. v letu 1982 ustvarila le 9% svetovne menjave (in 21% svetovnega narodnega dohodka), medtem ko so kapitalistične dežele ustvarile v tem letu 65% svetovne menjave in 65% svetovnega narodnega dohodka.

(7) Zadolženost etatističnih držav se je med leti 1974 in 1979 večala po povprečni letni stopnji 35% in danes imajo številne vzhodnoevropske države zelo resne probleme pri servisiranju zunanjih dolgov.

(8) Etatistična gospodarstva imajo sicer nižje stopnje brezposelnosti, vendar ogromno prikrito brezposelnost.

Etatistična gospodarstva so torej po vseh kriterijih ekonomsko inferiorna v primerjavi z razvitimi deželami centralnega kapitalizma. Čeprav velja

omejitev, da ekonomskih rezultatov ni mogoče postaviti v izključno odvisnost od ekonomskega sistema, pa po temeljiti analizi vendarle ne preostane nič drugega, kot da takšne rezultate v največji meri pripišemo družbenoekonomskim sistemom teh dežel.

Vzroke za oblikovanje takšnih družbenoekonomskih sistemov je treba iskati na več koncih.

Izhodišče so vsekakor nerazvite produkcijske sile v teh deželah, ki so bile posledica slovansko-polazijskega produkcijskega načina (Melotti, 1977), za katerega so bile značilne kolektivna lastnina, kolektivna produkcija in kolektivno prisvajanje, samozadostnost vaških skupnosti ter despotske oblike države. V nasprotju z njimi so se kapitalistična gospodarstva (centralni kapitalizem evropskega tipa) razvila na osnovi antičnega in germanskega produkcijskega načina, za katera sta značilni skupna in privatna lastnina. Sodobnemu kapitalizmu, ki ima svoje korenine v individualizmu germanske oblike, pa je dal svoj pečat in impulz tudi protestantizem (Weber, 1968).

Na takšnih zgodovinskih osnovah in relativno nerazvitih produkcijskih silah se je etatizem dokončno izoblikoval s »socialističnimi« revolucijami (avtonomnimi ali induciranimi) v 20. stoletju. Strategija teh revolucij je bila v vseh teh deželah bolj ali manj enaka: z osvojitvijo politične oblasti so politične strukture (partije) v teh deželah prevzele tudi vse ekonomske funkcije v vseh fazah reprodukcije procesa. Osnova za tako strategijo je bila vulgarna interpretacija Marxove vizije socializma (blagovna proizvodnja je institucija kapitalističnega sistema in sinonim za gospodarsko stihijo, zato jo je treba nadomestiti z državno lastnino in upravljanjem ter planskim sistemom). »Socializem« je tako postal sredstvo osvojitve politične oblasti ene partije, s tem pa je bila utrjena prevlada ideologije in politike nad ekonomijo, ki se vzdržuje z represijo (ki danes prevladuje npr. v Romuniji) in občasnimi normativnimi spremembami (ekonomske reforme), ki jih uvažajo same politične elite takrat, kadar nastanejo večje ekonomske krize. Ekonomske reforme pomenijo določeno reafirmiranje blagovne proizvodnje, njihova nujna posledica pa je prerazdelitev politične moči v korist podjetij in tehnostrukture; zaradi tega politične elite ustrezno dozirajo ekonomske reforme in jih tudi prekinajo, če preveč ogrozijo njihovo politično pozicijo. Tako prihaja do ekonomskih in političnih ciklov (Kovač, 1986).

Takšno laviranje med ohranitvijo politične dominacije ter ideološke neoporečnosti in suverenosti partije na eni ter reafirmacijo blagovne produkcije na drugi strani seveda ne omogoča razvoja v pravem smislu te besede, temveč ohranja družbeni status quo in povzroča permanentno inferiornost etastičnih gospodarstev v primerjavi s kapitalističnimi, ki se je še posebej poglobila v osemdesetih letih (Pirec, 1985).

Glede na genezo in družbenopolitične značilnosti lahko tudi jugoslovanski sistem uvrstimo v opisani evropski tip socializma. Res je sicer, da so pri nas določene rešitve drugače institucionalizirane, res pa je tudi, da je institucionalno bistvo takšnih rešitev v obeh primerih enako.

Tudi v našem sistemu praktično ni privatne in drugih oblik lastnine (še najbolj v kmetijstvu), razen družbene, ki je lastninsko nedefinirana, in nimamo blagovne produkcije (ne delujejo tržišča denarja, kapitala, dela, deviz, vse manj pa deluje tudi tržišče blaga). Zato tudi ni objektivnih ekonomskih meril za vrednotenje proizvodnih faktorjev in blaga, nujna

posledica tega pa so nižja ekonomska učinkovitost, permanentno pomanjkanje in vedno večja inflacija.

Naš družbenoekonomski sistem je prešel tudi več institucionalnih faz, ki potrjujejo omenjeno cikličnost: sistem se je od centralnoplanskega (1946–1952) in samoupravno-administrativnega gospodarstva (1953–1964), po letu 1965 (družbeno-ekonomska reforma) postopno spreminjal v samoupravno-tržnega (vendar ni bil konsistenten, saj ni bilo tržišč produkcijskih faktorjev); to pa je v začetku sedemdesetih let sprožilo ideološko-politično intervencijo zaradi redistribucije politične moči in ogrožanja pozicije politične elite. Naš tip »kulturne revolucije« je bil institucionaliziran z ustavo, ki po letu 1974 opredeljuje dogovorni tip ekonomije, prevlada ideologije in politike nad ekonomijo pa je institucionalizirana s političnim monopolom partije in nelastninskim konceptom družbene lastnine, ki regionalnim političnim strukturam omogoča uveljavljanje dejanskih lastniških prerogativ (Mencinger, 1988). Prevlada politike nad ekonomijo se v takšnem sistemu kaže na različne načine:

- administrativno določanje cen produkcijskih faktorjev (uradni devizni tečaj, negativna obrestna mera, administrativna indeksacija osebnih dohodkov, administrativna cena zemlje) in blaga (zamrznitve, odpravljanje »censkih disparitet«, indeksacije);

- neposredno poseganje v najpomembnejše poslovne odločitve podjetij (imenovanje in odpoklic direktorjev, odločitve o investicijah, toga uzakonitev organizacijskih oblik...);

- administrativna distribucija produkcijskih faktorjev (uvozne pravice, devizne pravice, distribucija kreditov...) in celo blaga (boni);

- administrativna podrobna regulacija delitve celotnega prihodka in dohodka in podobno.

Vse to kaže, da so v sistemu utrjene številne ideološke in politične blokade, ki omejujejo ustvarjalno pobudo in mobilnost produkcijskih faktorjev. Tak tip ekonomije, ki je v bistvu nespremenjen že od leta 1974, je, kot kažejo analize, najmanj učinkovit sistem v celotnem jugoslovanskem povojnem obdobju.

Iz tabele je jasno videti štiri tendence:

- (1) Zmanjševanje povprečne letne stopnje rasti družbenega produkta (in seveda tudi industrijske in kmetijske proizvodnje).

- (2) Po letu 1973 stagniranje produktivnosti dela, ki je imela v obdobju od 1980 do 1987 celo negativno rast.

- (3) Naraščanje brezposelnosti.

- (4) Naraščanje inflacije.

V primerjavi z drugimi deželami, ki jih je po letu 1973 zelo prizadel naftni šok, je po tem letu družbeni produkt Jugoslavije nezadržno naraščal. Medtem ko je v obdobju od 1965 do 1973 naraščal s povprečno letno stopnjo 5,3%, se je od leta 1974 do 1979 povečeval kar po 6,3% letno. To je bila izredno visoka rast, ki je bila predvsem posledica investiranja. Investicije v osnovna sredstva so namreč v tem obdobju rasle s povprečno letno stopnjo 8,9% (v prejšnjem obdobju le 3,4% letno) in povečale svoj delež v razpoložljivem družbenem produktu s 25,7% v letu 1974 na kar 34,6% v letu 1979 (celotne investicije pa od 39,9% na 41,6%). Tolikšnega porasta ni spremljal ustrezen porast domačega varčevanja, saj se je v tem obdobju celo zmanjšalo:

- akumulacija z 21,2% na 19,9%,
- akumulacija plus sredstva prebivalstva z 29,0% na 28,7%,
- akumulacija plus sredstva prebivalstva plus amortizacija pa z 39,4% na 37,9% razpoložljivega družbenega produkta.

Razlika med investicijami in domačim varčevanjem je bila krita z inozemsko akumulacijo. Pri tem je delež izvoza padel od 20,4% leta 1974 na 15,5% razpoložljivega družbenega produkta v letu 1979, neto zadolženost se je v tem času povečala od 4,6 milijard na 14 milijard dolarjev, hkrati pa sta se skrajšala dospelost dolgov in grace-obdobje.

TABELA 1: REZULTATI JUGOSLOVANSKEGA GOSPODARSTVA
(povprečne letne stopnje rasti v %)

	1953– 1964	1965– 1973	1974– 1987	1974– 1979	1980– 1987
Družbeni produkt	8,6	5,3	3,3	6,3	1,1
Industrijska proizvodnja	12,7	6,9	4,9	7,6	2,8
Kmetijska proizvodnja	7,2	1,8	1,0	2,4	0,5
Število zaposlenih	6,3	2,0	3,2	4,5	2,5
Produktivnost dela	2,2	3,2	0,0	1,7	-1,4
Stopnja brezposelnosti*	6,6	8,0	14,0	13,0	15,0
Osebná potrošnja	7,3	5,1	2,3	5,8	0,0
Investicije v osn. sredstva	11,4	3,4	0,0	8,9	-5,6
Cene					
– ind. proizvajalcev	4,6	8,8	35,0	14,4	52,8
– na drobno	10,6	14,1	39,4	18,2	57,9
– življ. potrebščin	13,6	15,2	38,9	17,8	57,4

Viri: SGJ 1979, tabela 102–4 (str. 79); SGJ 1986, tabele 102–9 (str. 84), 112–7 (str. 221), 107–4 (str. 164); Indeks 1987/2; Saopštenje SZS, št. 493 (1986); Saopštenje SZS 522/1987.

Ekonomska politika na taka neugodna gibanja praktično ni reagirala:

(1) Tečaj dinarja je bil od leta 1974 do leta 1979 praktično nespremenjen, čeprav so n.pr. cene industrijskih izdelkov pri proizvajalcih naraščale s stopnjo 14,4%, drobnoprodajne cene pa s stopnjo 18,2% letno. Realno je dinar od leta 1973 (=100) do leta 1979 depreciral za okoli 35%.

(2) Medtem ko je produktivnost dela naraščala s povprečno letno stopnjo 1,7%, so povprečni osebni dohodki rasli mnogo hitreje. To je povzročalo znatne stroškovne pritiske in povečano potrošnjo.

(3) Nerealne, negativne obrestne mere so povzročale zmanjševanje varčevanja in slabo alokacijo kapitala, kapialni koeficient pa je naraščal.

Neustrezna ekonomska politika se je po letu 1980 (z občasnimi izboljšanji v nekaterih letih) nadaljevala in krizo poglobljala, tako da so bila gospodarska gibanja takšna:

(1) Realni družbeni produkt se je v zadnjih osmih letih povečal le za 9,2% ali za 1,1% letno, nekoliko večji porast je imela le industrija (2,8%

* Izračunano kot povprečni odstotek brezposelnih v številu zaposlenih.

letno), kmetijstvo je praktično stagniralo s stopnjo 0,5% letno, obseg del v gradbeništvu pa se je zmanjšal kar za 34%.

(2) Upadla je produktivnost dela v industriji in celotna družbena produktivnost dela.

(3) Osebna potrošnja se ni povečala, realni osebni dohodki so upadali povprečno letno za 3,5%, investicije v osnovna sredstva pa so se zmanjševale s povprečno stopnjo 5,6% letno.

(4) Inflacija je pospešeno naraščala in je lani preseгла 100% letno stopnjo rasti, njena povprečna letna rast v celotnem obdobju 1980–1987, merjena z življenjskimi stroški, pa je znašala kar 57,4%.

Glavni razlogi za gospodarsko krizo so torej neustrezne, administrativno določene cene produkcijskih faktorjev in tudi administrativna politika blagovnih cen. Brez dvoma bi imela Jugoslavija ob vodenju ustrežnejše ekonomske politike (ravnovesni tečaj dinarja, ravnovesne obresti, ustrežnejša politika osebnih dohodkov) znatno manjšo zadolženost v tujini, večji izvoz, manjše domače povpraševanje, večjo akumulativnost in bolj učinkovite investicije.

Namesto da bi že v letu 1980 radikalno preusmerili ekonomsko politiko, še danes ni konsenza za preusmeritev v tržno gospodarstvo, praktična ekonomska politika iz leta v leto ponavlja stare napake (zamrznitve cen, odpravljanje censkih disparitet, zamrznitve tečaja, znižanja obrestnih mer, programirana inflacija itd), v »obtoku« imamo predlog ustavnih amandmajev, protiinflacijski program, resolucijo o ekonomski politiki in še vedno dolgoročni program gospodarske stabilizacije, vedno znova ustanavljajo razne komisije, ki naj bi pripravile in operacionalizirale stabilizacijske programe itd. To je pot ohranjanja statusa quo in pot nazadovanja, ki nas vztrajno potiska na sam rep razvitosti v Evropi in v životarjenje.

Prava pot je povsem drugačna. Čeprav je mogoče že z določenimi ekonomskimi reformami gospodarsko situacijo v sorazmerno kratkem času izboljšati, je za dolgoročne spremembe bistvena reforma političnega sistema. Blagovna proizvodnja v pravem smislu besede, pravna država in civilna družba so dialektična enotnost in brez njihovega sočasnega uveljavljanja ni mogoče pričakovati pomembnejših zasukov. Predlogi ustavnih sprememb nimajo takih značilnosti. Nasprotno – v določeni meri poglobljajo retrogradne procese, ki na ekonomskem področju pomenijo ohranjanje netrznega, dogovornega gospodarstva, nelastniškega koncepta družbene lastnine ter utrjevanje normativizma in podrobnega administriranja. Prevlada ideologije in politike nad ekonomijo se torej nadaljuje.

LITERATURA

1. Gregory P. R., Stuart R. C., *Comparative Economic Systems*; Houghton Mifflin Co., Boston, 1985
2. Kovač B., *Ekonomska učinkovitost in lastninska struktura v socializmu; Samoupravljanje in ekonomska učinkovitost*, Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana, 1986
3. Melotti U., *Marx and the Third World*, London, Macmillan, 1977
4. Mencinger J., *Z »enotnim trgovom« proti trgu*, Gospodarska gibanja 182, marec 1988, EIPF, Ljubljana
5. Pirec D., *Kriza realnog socijalizma?*, Ekonomika, Beograd, 1985

6. Weber M., Protestantska etika i duh kapitalizma, Logos, Sarajevo, 1968
7. Žižmond E., Stagflacija se je v letu 1987 nadaljevala, Bilten EDP 1/1988, IEDP – VEKŠ, Maribor

Kanje

Peter
Kolšek

KOSEC KOSO BRUSI

Moja kosa je kot ožarjena kača
bežala med visokimi travami in murni.
Tedaj sem opazil posebno lepo posteljo
iz pisanih rož,
da sem se zdrznil in si rekel:
tu bi hotel ležati s svojo ljubico,
ko bo visoka noč,
že tako dolgo se nisem ljubil na travniku!
Murni so mi še lepše zapeli,
kar bal sem se, da ne bi kateremu
prerezal svilenega grla,
takó urno sem opletal med bilkami.
A ko sem se uzrl,
je bila moja postelja
iz travniških rož pokošena.
Hitro sem sklenil: o tem
ljubici niti besede.